

مقایسه عملکرد کمیسیون و شورای حقوق بشر در ارتباط با جمهوری اسلامی ایران

مهدی عباسزاده فتح‌آبادی^۱

استادیار گروه علوم سیاسی دانشگاه شهید باهنر کرمان

زهرا شجاعی

دانش‌آموخته رشته دپلماسی و سازمان‌های بین‌المللی دانشگاه شهید باهنر کرمان

(تاریخ دریافت: ۹۴/۱۲/۱۵ - تاریخ تصویب: ۹۶/۷/۲۴)

چکیده

به سبب اهمیت مباحث حقوق بشر جهانی، سازوکارهای بین‌المللی ایجاد شده در این زمینه اهمیت خاصی دارند. از سازوکارهایی که سازمان ملل متحد ایجاد کرده است، می‌توان به کمیسیون حقوق بشر و در پی آن شورای حقوق بشر اشاره داشت. وظیفه این ارکان توسعه، ترویج، حمایت و نظارت بر وضعیت حقوق بشر در کشورهای مختلف از جمله جمهوری اسلامی ایران بوده است. بررسی وضعیت حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران از زمان تأسیس کمیسیون آغاز شده و در شورای حقوق بشر ادامه پیدا کرده است. نکته‌ای که شایان توجه است ضرورت توجه به شباهت‌ها و تفاوت‌ها در عملکرد کمیسیون و شورای حقوق بشر یا به بیان دیگر مقایسه عملکرد این دو نهاد است. این موضوع پرسش اصلی پژوهش حاضر را تشکیل می‌دهد. فرضیه این پژوهش این است که با وجود تغییرات سازمانی در شورای حقوق بشر از لحاظ عملکرد و انتقادهای وارد شده به جمهوری اسلامی ایران تفاوت محسوس در روند کاری شورای حقوق بشر نسبت به کمیسیون حقوق بشر ایجاد نشده است. همچنین جو سیاسی حاکم بر کمیسیون حقوق بشر در روند کاری شورای حقوق بشر نیز محسوس است. بدین ترتیب با وجود تلاش‌های جمهوری اسلامی ایران برای ایجاد کانال‌های ارتباطی با شورای حقوق بشر، شاهد هستیم که تفاوت شایان توجهی در ارتباط ایران و شورای حقوق بشر، نسبت به ارتباط ایران و کمیسیون حقوق بشر رخ نداده است. روش تحقیق در این پژوهش توصیفی تحلیلی و شیوه گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای است.

واژگان کلیدی

جمهوری اسلامی ایران، حقوق بشر، سازمان ملل متحد، شورای حقوق بشر، کمیسیون حقوق بشر.

مقدمه

در دهه‌های گذشته، حقوق بشر در معادلات بین‌المللی وزن درخور توجهی داشته و توجه‌نکردن به این مقوله برای دولت‌های ناقض حقوق بشر هزینه‌های سنگین مشروعیتی و اعتباری داشته است. به سبب اهمیت مباحث حقوق بشری از اواخر قرن هجدهم گام‌های متعددی در این زمینه برداشته شده که نشان‌دهنده توجه روزافزون به این مقوله بوده است. به این نمونه‌ها می‌توان اشاره کرد: اعلامیه فرانسوی «حقوق بشر و شهروند ۱۷۸۹»، منشور حقوق شهروندان آمریکایی ۱۹۷۱، محکوم‌کردن بردگی در کنگره وین ۱۸۱۵، ایجاد کمیته بین‌المللی صلیب سرخ ۱۸۶۴، معاهده ژنو درباره بردگی ۱۹۲۶؛ اما به هر حال تا زمان تدوین منشور ملل متحد از استانداردهای جهانی مدون، نظام‌دار و سازمان‌یافته در این زمینه خبری نبود. با شکل‌گیری کمیسیون حقوق بشر در ۱۶ فوریه ۱۹۴۶ و پررنگ‌شدن موضوع‌های حقوق بشری کشورهای مختلف از جمله ایران به دنبال ایجاد حلقه‌های ارتباطی با کمیسیون حقوق بشر بودند. در ابتدا ایران همکاری‌های شایان توجهی با کمیسیون حقوق بشر داشت؛ اما به دلیل ماهیت به‌شدت سیاسی کمیسیون حقوق بشر و جو سیاسی حاکم بر آن، فضای همکاری به فضای بی‌اعتمادی و تنش تبدیل شد. بدین ترتیب یکی از موضوع‌هایی که تا پایان حیات کمیسیون در دستور کار آن قرار داشت، موضوع نقض حقوق بشر در ایران بود.

پس از شش دهه فعالیت کمیسیون حقوق بشر، به دلیل انتقادهای واردشده به عملکرد کمیسیون و به دنبال بحث و بررسی‌های گسترده، قطعنامه تشکیل «شورای حقوق بشر» با ۱۷۰ رأی موافق، ۴ رأی مخالف و ۳ رأی ممتنع اعضای مجمع عمومی تصویب شد. با تشکیل شورای حقوق بشر رسیدگی به نمونه‌های نقض حقوق بشر و نظارت بر وضعیت حقوق بشر در کشورهای مختلف از جمله جمهوری اسلامی ایران متوقف نشد. با وجود تلاش‌های ایران برای ایجاد فضای مناسب برای همکاری با شورای حقوق بشر، موضوع وضعیت حقوق بشر در ایران از همان جلسه اول کاری شورای حقوق بشر در چارچوب رویه ۱۵۰۳ مطرح شد و محور بحث‌های جمعی قرار گرفت و روند رسیدگی به این موضوع همچنان ادامه دارد.

علاوه بر اهمیت عملکرد و برخورد کمیسیون و شورای حقوق بشر نسبت به وضعیت حقوق بشر در ایران، موضوعی که همواره شایان توجه بوده است، روند گذار از کمیسیون به شورای حقوق بشر است و اینکه این گذار چه تأثیری بر نحوه عملکرد و برخورد شورای حقوق بشر با وضعیت حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران داشته است. بدین ترتیب این پرسش اساس کار این پژوهش است: «عملکرد شورای حقوق بشر در مقایسه با کمیسیون حقوق بشر در ارتباط با جمهوری اسلامی ایران چه شباهت‌ها و چه تفاوت‌هایی داشته است؟» برای پاسخ‌گویی به این پرسش ابتدا نگارنده به روند گذار کمیسیون حقوق بشر به شورای

حقوق بشر پرداخته است؛ سپس اقدامات و عملکرد کمیسیون حقوق بشر و شورای حقوق بشر نسبت به وضعیت حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران را بررسی کرده و در انتها به شباهت‌ها و تفاوت‌های موجود در عملکرد این دو رکن اشاره کرده است.

چارچوب مفهومی: حقوق بشر و سازمان ملل متحد

حقوق بشر مجموعه حقوقی است که بر اساس نظریه حقوق طبیعی به موجب قانون طبیعی یکسان به افراد بشر داده شده است و جزو ذاتی و جدایی‌ناپذیر موجودیت انسانی آن‌ها به‌شمار می‌آید و نهادهای حقوقی و قضایی (داخلی و بین‌المللی) باید از آن دفاع کنند (آشوری، ۱۳۸۱: ۳۱). در نگاه اول این حقوق ذاتی برای بشر بر منافع و خواست‌های دولت برتری دارند و حقوق بشر حوزه عملکرد دولت را محدود می‌کند (Donnelly, 1999: 613). حقوق بشر برای تنظیم زندگی سیاسی و اجتماعی بشر اصلی برجسته و اعتراض‌پذیر است (Donnelly, 2011: 15). حقوق بشر از مهم‌ترین موضوع‌های مورد بحث در قرن بیستم بوده است؛ اما مختص این قرن و یا یک فرهنگ خاص نبوده است (Blackburn & Bustill, 1997: 1,2). از قرن‌های پیش موضوع حقوق بشر در فرهنگ و ادبیات جوامع مختلف مطرح بوده و در اسناد و کتاب‌های معتبر، بسیار در این زمینه نگاشته شده است (Hayden, 2001: 3-5). اهمیت تاریخی قرن بیستم به‌ویژه پس از جنگ جهانی دوم در دو مقوله «حقوقی کردن» و «نهادینه‌سازی» حقوق بشر آشکار می‌شود. حقوق بشر جهانی بیشتر به‌وسیله قانون به‌شکل پیمان‌ها، قانون بین‌المللی سنتی، اصول عمومی و دیگر منابع حقوق بین‌المللی بیان و تضمین می‌شود (Zerkina & others, 2015: 477).

در دهه‌های اخیر، به‌سبب اهمیت مباحث حقوق بشر در ساختار و عملکرد سازمان ملل متحد نیز فعالیت‌های مربوط به حقوق بشر حجم شایان توجهی از تشکیلات و عملیات سازمان را به خود اختصاص داده است. منشور ملل متحد در دیباچه خود تصمیم دولت‌های عضو به اعلام «اعتقادشان به حقوق اساسی بشر، حیثیت، کرامت و ارزش انسان و به برابری حقوق مردان و زنان و میان ملت‌ها اعم از کوچک و بزرگ...» را بیان کرده است. در سال ۱۹۴۵ ایده شکل‌گیری کمیسیونی در زمینه حقوق بشر به منظور تنظیم قوانین و مقررات حقوق بشری و نظارت بر اجرای آن‌ها مطرح شد (Lemay, 2013: 4). شورای اقتصادی اجتماعی در ۱۶ فوریه ۱۹۴۶ کمیسیونی به نام کمیسیون حقوق بشر تأسیس کرد. کمیسیون حقوق بشر در ایجاد هنجارهای بین‌المللی نقش اصلی و مرکزی دارد. همچنین عملکردهای نظارتی و ارتقابخش در زمینه حقوق بشر دارد (Donnelly, 1986: 611).

به‌دنبال انتقادهای واردشده و کاستی‌های موجود در عملکرد کمیسیون حقوق بشر و وقوع

تحولات پیچیده در عرصه روابط بین‌الملل گروه ویژه دبیرکل وقت سازمان ملل، کوفی عنان برای ایجاد تغییرات و اصلاحات ساختاری در سازمان ملل گزارشی با عنوان «جهانی امن‌تر، مسئولیت مشترک ما» (۲۰۰۴) تهیه کرد. در خصوص موضوع حقوق بشر نیز بحث تغییرات و اصلاحات مطرح شد (Dalacoura, 2003: IX). گروه ویژه به درستی به این نکته اشاره می‌کند که مسائل جهانی به یکدیگر گره خورده و درهم تنیده‌اند. در این گزارش ضمن اشاره به موضوع در معرض تهدید قرارگرفتن مشروعیت کمیسیون حقوق بشر، به گره خوردن حقوق بشر با تروریسم، شورای امنیت با دیوان کیفری بین‌المللی و مداخله نظامی شورای امنیت با نسل‌کشی می‌پردازد. گروه کاری دبیرکل برای بهترشدن آن ساختار چندین پیشنهاد اساسی را مطرح می‌کند که یکی از آن‌ها ارتقای کمیسیون حقوق بشر به شورای حقوق بشر بود (United Nations, 2004: 5). به دنبال بحث و بررسی‌های گسترده در ۱۵ مارس ۲۰۰۶ قطعنامه تشکیل شورای حقوق بشر با ۱۷۰ رأی موافق، ۴ رأی مخالف و ۳ رأی ممتنع اعضای مجمع عمومی تصویب شد.

شورای حقوق بشر متشکل از ۴۷ عضو است که به‌عنوان نمایندگان دولت‌های متبوعشان خدمت می‌کنند؛ بنابراین تا اندازه‌ای تعداد اعضا نسبت به کمیسیون حقوق بشر کاهش یافته است. در واقع، تعداد اعضا به منظور دستیابی به تأثیرگذاری بیشتر کاهش داده شده است. عضویت برای تمامی دولت‌ها آزاد است. با هدف فراهم‌آوردن معیارها و موانعی برای جلوگیری از فشار دولت‌های قوی‌تر، رأی‌گیری به صورت مخفی انجام می‌شود (Gordon & Lauren, 2007: 335). با تشکیل شورای حقوق بشر، رسیدگی به وضعیت حقوق بشر در کشورهایی که در دستور کار کمیسیون حقوق بشر قرار داشتند، متوقف نشد. از جمله این کشورها می‌توان به جمهوری اسلامی ایران اشاره کرد.

کمیسیون حقوق بشر و جمهوری اسلامی ایران

نخستین قطعنامه کمیسیون حقوق بشر درباره وضعیت حقوق بشر در ایران در سال ۱۹۸۲ و پس از آن همه‌ساله تا سال ۲۰۰۱ قطعنامه‌ای در این خصوص تصویب شد (سجادپور و محمدی، ۱۳۸۸: ۸۱). این مسئله سرآغازی برای طرح هر ساله وضعیت حقوق بشر در ایران در کمیسیون حقوق بشر است. درباره دلایل شکل‌گیری این روند می‌توان به دو عامل اشاره کرد:

در جریان نشست سی و نهم در سال ۱۹۸۳ کمیسیون حقوق بشر پس از دریافت گزارش‌ها درباره وضعیت حقوق بشر، در مارس همان سال قطعنامه ۳۴/۱۹۸۳ را صادر کرد و نگرانی‌های خود را درباره اعدام‌های فوری، بازداشت‌های بدون دلیل و نبود قضاوت مستقل اعلام کرد. در سال ۱۹۸۴ شورای اقتصادی اجتماعی سازمان ملل با ۲۸ رأی مثبت، ۲ رأی منفی و ۱۳ رأی

ممتنع قطعنامه کمیسیون حقوق بشر را تأیید کرد که در آن از رئیس کمیسیون خواسته شد تا نماینده‌ای ویژه برای بررسی وضعیت حقوق بشر در ایران تعیین کند (U.N. year book on Human rights, 1988: 79-80). بدین ترتیب آندره آگیلار، دیپلمات و حقوقدان ونزوئلایی به‌موجب قطعنامه کمیسیون حقوق بشر در سال ۱۹۸۴ به‌عنوان گزارشگر ویژه حقوق بشر برای بررسی وضعیت حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران منصوب شد.

در نشست چهل‌ویکم آندره آگیلار گزارش خود از وضعیت حقوق بشر در ایران را ارائه کرد. قطعنامه‌ای شدیدالحن تر از گذشته با ۲۱ رأی موافق، ۵ رأی منفی، ۱۵ رأی ممتنع و ۲ غایب تصویب شد. این قطعنامه از نقض حقوق بهائیان، شکنجه، دستگیری افراد و اعدام آن‌ها بدون محاکمه به‌شدت اظهار نگرانی کرد (آقایی، ۱۳۸۲: ۲۸).

در نشست چهل‌ودوم در ژنو، کشورهای غربی از ایران خواستند که با نماینده ویژه کمیسیون حقوق بشر همکاری کند. نماینده ایران هم در این نشست گفت: اگر نماینده‌ای از طرف کمیسیون بخواهد در ایران تحقیق کند باید لزوماً به حقوق اسلامی آشنا باشد؛ در حالی که بنیان قطعنامه تنها می‌خواستند این مسئله جنبه سیاسی داشته باشد. سرانجام قطعنامه ۴۱/۱۹۸۶ با ۱۹ رأی موافق، ۱۴ رأی منفی و ۱۶ رأی ممتنع تصویب شد (E/CN.4/1986/41). بنابر این قطعنامه رینالدو گالیندوپل از السالوادور از سال ۱۹۸۶ به‌سمت نمایندگی کمیسیون در ایران منصوب شد. انتصاب وی به این سمت هم‌زمان بود با تغییر رویه ایران نسبت به کمیسیون حقوق بشر؛ بنابراین وی در سه سال موفق شد سه بار از ایران دیدار کند. گالیندوپل در ۲۰ تا ۲۸ ژانویه ۱۹۹۰ از ایران دیدن کرد. گزارش وی در زمان برگزاری نشست چهل‌وششم کمیسیون حقوق بشر در سال ۱۹۹۰ منتشر شد. محتوای گزارش حاوی تمام رویدادهای موجود در ایران نبود، اما بر بسیاری از ادعاها و اتهام‌های بی‌اساس خط بطلانی کشید و اعتبار آن‌ها را خدشه‌دار کرد (E/CN.4/1990/79).

در نشست پنجاه‌ویکم کمیسیون حقوق بشر در سال ۱۹۹۵ وضعیت حقوق بشر در ایران همچنان مورد توجه کشورهای غربی بود. در نهایت بار دیگر کمیسیون قطعنامه ۵۵/۱۹۹۵ گروه غرب را به رأی گذاشت که با ۲۸ رأی مثبت، ۸ رأی منفی و ۱۷ رأی ممتنع تصویب شد (E/CN.4/1995/55). در نشست پنجاه‌ودوم کمیسیون حقوق بشر در سال ۱۹۹۶ کشورهای عضو اتحادیه اروپا قطعنامه مربوط به وضعیت حقوق بشر در ایران را تسلیم دبیرخانه کمیسیون کردند که لحن شدیدتری داشت. سرانجام این قطعنامه به شماره ۸۴/۱۹۹۶ در ۲۴ آوریل با ۲۴ رأی مثبت، ۷ رأی منفی و ۲۰ رأی ممتنع تصویب شد. در این دوران موريس کاپیتورن بعد از استعفای گالیندوپل به‌علت کهولت سن، نماینده ویژه کمیسیون بود. گزارش وی به نشست پنجاه‌وسوم کمیسیون شامل خلاصه وضعیت حقوق بشر در ایران با کلیتی منفی همراه بود.

بدین ترتیب، قطعنامه ۱۰۳/۵۱ با محتوای کاملاً سیاسی با ۲۶ رأی موافق، ۷ رأی مخالف و ۱۹ رأی ممتنع تصویب شد (A/51/103/Dec/12/1996).

نشست پنجاه و چهارم در ۱۶ مارس ۱۹۹۸ برگزار شد. در جریان این نشست بانیان سستی قطعنامه یعنی اتحادیه اروپا، آمریکا و کانادا پیش‌نویس قطعنامه‌ای را توزیع کردند. قطعنامه ۵۹/۱۹۹۸ با ۲۳ رأی مثبت، ۱۴ رأی منفی و ۱۶ رأی ممتنع تصویب شد. در نشست پنجاه و هفتم کمیسیون حقوق بشر اعلام می‌شد که از سال ۱۹۹۶ هیچ نامه‌ای از سوی ایران مبنی بر دعوت از نماینده ویژه برای دیدار از ایران ارائه نشده است و از ایران خواسته می‌شود که نماینده ویژه را به دیدار از ایران دعوت کند و همکاری کامل خود را با او از سر گیرد. قطعنامه ۸۰/۱۹۹۸ با ۲۱ رأی موافق، ۱۷ رأی مخالف و ۱۵ رأی ممتنع تصویب شد. روند صدور قطعنامه‌های کمیسیون حقوق بشر سازمان ملل متحد با صدور قطعنامه ۱۷۷/۵۴ در دسامبر ۱۹۹۹ و قطعنامه ۲۸/۲۰۰۰ در ۱۸ آوریل ۲۰۰۰ ادامه داشت.

پنجاه و هشتمین نشست کمیسیون حقوق بشر سازمان ملل از ۱۸ مارس تا ۲۶ آوریل ۲۰۰۲ در مقر سازمان ملل متحد در ژنو برگزار شد. از رویدادهای مهم این نشست رأی‌نیابردن قطعنامه پیشنهادی اتحادیه اروپا علیه ایران به شماره E/CN.4/2002/L.33 در خصوص نقض حقوق بشر و خروج ایران از نظارت ویژه کمیسیون پس از ۱۸ سال بود (مهرپور، ۱۳۸۱: ۱۴۵).

قطعنامه‌های صادره از سوی کمیسیون حقوق بشر درباره وضعیت حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران بیشتر به این مسائل اشاره داشته‌اند: تبعیض نسبت به اقلیت‌های مذهبی، اقلیت‌های قومی و اقلیت‌های زبانی، تبعیض نسبت به زنان و دختران در قانون و عمل، آزادی‌های اساسی از جمله آزادی مطبوعات، آزادی بیان، عقیده، تفکر، اجتماع، بسته شدن روزنامه‌ها و سایت‌های اینترنتی، بالابودن تعداد اعدام‌ها، شکنجه و تنبیه‌های غیرانسانی، تعیین مجازات مرگ، انحلال اجباری احزاب سیاسی، خشونت مستمر نسبت به فعالان حقوق بشر، سازمان‌های غیردولتی، مخالفان سیاسی و مذهبی، اصلاح‌طلبان سیاسی، روزنامه‌نگاران، نمایندگان مجلس و... (سجادپور و محمدی، ۱۳۸۸: ۸۳-۸۲).

ایران در مواجهه با عملکرد کمیسیون حقوق بشر اقداماتی انجام داده است که در اینجا به چند نمونه از آن‌ها اشاره می‌شود:

- دعوت گزارشگران موضوعی به ایران که می‌توان به دعوت رسمی ایران از گزارشگر ویژه نابرابری مذهبی برای سفر به ایران اشاره کرد که در آن عبدالفتاح امور از ۱۵ دسامبر تا ۲۲ دسامبر ۱۹۹۵ از ایران دیدار کرد. همچنین در پی آن از گزارشگر آزادی بیان عابد حسین برای سفر به ایران دعوت رسمی شد.

- تأسیس کمیسیون حقوق بشر اسلامی در سال ۱۹۹۴ از سوی رئیس قوه قضائیه و تلاش

برای اجرای اصل ۱۵۶ قانون اساسی (این اصل به این موضوع اشاره دارد که قوه قضائیه قوه‌ای است مستقل که پشتیبان حقوق فردی و اجتماعی و مسئول تحقق بخشیدن به عدالت است).
- مهم‌ترین اقدام ایران، ایجاد اداره‌ای در زیرمجموعه اداره کل امور اجتماعی و روابط بین‌الملل به نام اداره حقوق بشر در سال ۱۹۹۳ بود (کریمی خوزانی و صنعتگران محب‌علی، ۱۳۸۴: ۲۶۴-۲۶۳).

ایران در عین حال از تمام ظرفیت‌های دیپلماتیک خود برای شکست قطعنامه‌های حقوق بشری استفاده می‌کند. شکست قطعنامه در کمیسیون حقوق بشر در سال ۲۰۰۲ از دستاوردهای دیپلماسی چندجانبه ایران در زمان ریاست جمهوری سید محمد خاتمی محسوب می‌شود (سجادپور و محمدی، ۱۳۸۸: ۸۵).

شورای حقوق بشر و جمهوری اسلامی ایران

موضوع وضعیت حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران از همان جلسه اول کاری شورا مطرح و محور بحث‌های جمعی قرار گرفت. این روند با تعیین احمد شهید، وزیر امور خارجه پیشین مالدیو در سال ۲۰۱۱ به عنوان گزارشگر ویژه برای بررسی وضعیت حقوق بشر در ایران ادامه یافت و همچنان انتقادهای حقوق بشری متعددی متوجه جمهوری اسلامی ایران است. شورای حقوق بشر در بررسی‌های خود از وضعیت حقوق بشر در ایران، انتقادهای خود را در دو حوزه حقوق مدنی سیاسی و حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بیان می‌کند. مطالبی که در این قسمت طرح می‌شود برگرفته از قطعنامه‌های صادرشده از سوی شورای حقوق بشر و گزارش‌های گزارشگر ویژه حقوق بشر در رابطه با وضعیت حقوق بشر در ایران است:

۱. اعدام‌ها

در ۲۸ اکتبر ۲۰۱۴، کمیساریای عالی حقوق بشر در رابطه با اعدام‌های گسترده در ایران اظهار نگرانی کرد (A/HRC/28/26). در جمهوری اسلامی ایران مجازات مرگ در جرائم خاص، «حدود» اعمال می‌شود که دربرگیرنده زنا، تجاوز جنسی، محاربه و مفسد فی الارض، قاچاق یا حمل مواد مخدر، قتل، جاسوسی و جرائمی علیه امنیت ملی است (A/HRC/16/75).

۲. نبود تشریفات قانونی لازم در جریان دادرسی

مأموران رویه‌های ویژه به ابراز نگرانی شدید در خصوص کوتاهی در زمینه رعایت تشریفات قانونی لازم در جریان دادرسی بازداشت‌شدگان ادامه دادند. به‌ویژه درباره ادعاهای استفاده گسترده از شکنجه و بدرفتاری با بازداشت‌شدگان در زندان، استفاده از سلول‌های انفرادی،

بازداشت افراد بدون اتهام، بازداشت ملاقات ممنوع و دسترسی نداشتن به وکلای مدافع ابراز نگرانی شد (A/HRC/16/75).

۳. آزادی گردهمایی‌ها و اجتماعات مسالمت‌آمیز و آزادی عقیده و بیان

جامعه بین‌المللی از نمونه‌های فراوان توقیف، بازداشت و محکومیت به مجازات‌های سنگین مدافعان حقوق بشر، وکلای مدافع، روزنامه‌نگاران، وبلاگ‌نویسان و افرادی که نظرهای انتقادی ابراز داشتند، اظهار تأسف و نگرانی کرده است. احمد شهید، گزارشگر ویژه حقوق بشر ایران که در سال ۲۰۱۱ به این سمت منصوب شده بود، ترویج و حمایت از حق آزادی و اظهار نظر و بیان در پیوست گزارش خود به شورای حقوق بشر در مه ۲۰۱۲ با نگرانی از محدودیت‌های تحمیلی در قانون و عمل به آزادی بیان و اظهار نظر در جمهوری اسلامی ایران اشاره کرد (A/HRC/17/27/Add.1). تشکیل همه اجتماعات عمومی نیازمند گرفتن اجازه بر اساس قانون است؛ اما در سال‌های گذشته گزارش‌های بیشتری از محدود شدن اجتماعات و استفاده از زور افراطی علیه تظاهرکنندگان وجود داشت (A/HRC/20/27). همچنین روزنامه‌نگاران و کارکنان رسانه‌ها برای به‌کارگرفتن حق خود در زمینه آزادی بیان و عقیده، ترویج دموکراسی و انعکاس نمونه‌های نقض حقوق بشر همچنان در معرض توقیف، بازداشت و بازجویی قرار دارند (A/HRC/19/55). گزارشگر ویژه ترویج و حمایت از آزادی عقیده و بیان در گزارشی به شورای حقوق بشر با اشاره به اینکه سیزده وبلاگ‌نویس به اتهامات مربوط به مطالب وبلاگ خود زندانی شده‌اند، تأکید کرد که زندانی کردن وبلاگ‌نویس‌ها نمونه‌ای آشکار از جرم به‌شمار آوردن آزادی بیان است (A/HRC/17/27).

۴. حقوق زنان

گزارش‌ها حاکی از آن است که تعداد زنان عضو شورای اسلامی در نواحی روستایی و استانی و تعداد زنان در پست‌های مدیریتی در وزارت آموزش و پرورش افزایش یافته است. در مقابل این موفقیت‌ها تعداد نمایندگان زن در مجلس شورای اسلامی همچنان اندک است. زنان با محدودیت‌هایی برای انتخاب شدن در بعضی پست‌های تصمیم‌گیری مواجه‌اند (A/HRC/19/66). نرخ مشارکت اقتصادی زنان پایین است. زنان درصد کمی از نیروی کار دستمزدبگیر را تشکیل می‌دهند. این مسئله با فراوانی آگهی‌های تبعیض‌آمیز اشتغال همراه است که دنبال فقط متقاضیان مرد یا زن هستند (A/HRC/22/48). بر اساس گزارش‌های موثق گوناگون، فعالان زن همچنان با ارباب و زندان مواجه‌اند. دولت ایران گاهی عمل‌گرایی فعالان حقوق زنان را مرتبط با تهدیدهای امنیتی خارجی به کشور معرفی می‌کند (A/HRC/7/28).

۵. وضعیت اقلیت‌های قومی و مذهبی

گزارشگر ویژه وضعیت حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران درباره آزار فراگیر و حساب‌شده اعضای جامعه بهائی، از جمله فشار شدید اجتماعی، اقتصادی و بازداشت‌ها و توقیف‌ها هشدار داد. وی همچنین بردباری دولت را نسبت به تلاش گسترده برای بدنام‌کردن و برانگیختن تبعیض و نفرت علیه بهائیان نکوهش کرد (A/HRC/19/66). گزارشی‌هایی درباره توقیف و آزارهای خودسرانه مسیحیان، به‌ویژه کسانی که تازه مسیحی شده‌اند و خشونت و آزار اهل تسنن و صوفی‌ها همچنان ادامه دارد (A/HRC/25/61). گزارش‌ها حاکی از آن است که دیگر گروه‌های اقلیت نیز در معرض طیفی از نمونه‌های نقض حقوق بشر قرار دارند و با محدودیت‌های شدید برای دین و عقیده خود مواجه هستند. اعضای جوامع عرب اهوازی، بلوچ و کرد با تبعیض‌های گوناگون مواجه‌اند (A/HRC/25/75).

۶. پناهندگان و مهاجران

وضعیت پناهندگان افغانی از نگرانی‌های گزارشگر ویژه در جریان شصت‌وهشتمین نشست مجمع عمومی است. وی می‌نویسد که دولت ایران ازدواج بین پناهندگان افغان و ایرانیان را غیرقانونی می‌داند و فرزندان حاصل از این ازدواج گواهی تولد و شناسنامه ندارند و از فرصت‌های آموزشی و خدمات بهداشتی محروم می‌مانند (A/HRC/25/75).

۷. حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی

بنابر گزارش‌های ارائه‌شده، ایران در مسیر توسعه انسانی پیشرفت‌های درخور توجهی داشته است. این کشور در مسیر دستیابی به بسیاری از هدف‌های برنامه توسعه هزاره از جمله ریشه‌کن کردن فقر، رسیدن به آموزش و پرورش جهانی، کاهش مرگ‌ومیر کودکان و کاهش مرگ‌ومیر مادران گام برداشته و به نتایج مثبتی دست پیدا کرده است (A/HRC/22/48). کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به موفقیت ایران در کاهش شکاف توسعه اشاره داشت. شاخص‌های توسعه انسانی ایران به‌شکل شایان ملاحظه‌ای بهبود یافته است. امید به زندگی برای مردان و زنان افزایش یافته است. بیشتر مردم توانایی دستیابی به آب آشامیدنی و سالم را دارند. مرگ‌ومیر مادران و نوزادان در بدو تولد کاهش یافته است. جمهوری اسلامی ایران در زمینه آموزش و پرورش و بهداشت زنان پیشرفت‌های درخور توجهی داشته است (A/HRC/25/75).

اگرچه اجزای اصلی توسعه انسانی به‌طور چشمگیری بهبود یافته است؛ این کشور هنوز هم با چالش‌های بیکاری، نرخ رشد کم بهره‌وری نیروی کار و نابرابری درآمد پایدار مواجه است (A/HRC/22/48). پس از انتشار سومین گزارش احمد شهید در خصوص وضعیت حقوق

بشر در ایران، وزارت امور خارجه ایران برای اولین بار با صدور بیانیه‌ای به این گزارش پاسخ داد. در این بیانیه با اشاره به پاسخ مشروح و رسمی جمهوری اسلامی ایران که در تاریخ مقرر به احمد شهید تحویل شد، آمده است: «براساس آیین‌نامه شورای حقوق بشر که مربوط به نحوه تهیه گزارش از سوی گزارشگران سازمان ملل متحد است، گزارش باید حاوی مشخصاتی مبتنی بر رعایت اصول بی‌طرفی، مستند بودن ادعاها، پرهیز از سیاسی‌کردن آن و تخصصی و فنی بودن گزارش باشد که متأسفانه نه تنها اصول اولیه بر حسب مقررات و رویه‌های بین‌المللی رعایت نشده است، بلکه محتوای گزارش نیز حاوی مطالب تکراری و مغرضانه بوده است و کاملاً سیاسی است» (به نقل از سایت‌های فارسی و انگلیسی احمد شهید، ۲۰۱۲).

در سال‌های ۲۰۱۳ و ۲۰۱۴ نیز روند گزارش‌های احمد شهید به صورت مستمر برای نشست شورای حقوق بشر و همچنین مجمع عمومی سازمان ملل ادامه داشته است که در این گزارش‌ها از لحاظ محتوایی نسبت به گزارش‌های پیشین تغییر جدی صورت نگرفت و روند اتهام‌های پیشین نسبت به جمهوری اسلامی ایران در خصوص وضعیت نقض حقوق بشر در این کشور همچنان ادامه یافت (A/HRC/25/61, A/68/503, A/HRC/22/56). تا سال ۲۰۱۴ بعد از هر گزارشی که احمد شهید تهیه و به شورای حقوق بشر ارسال می‌کرد، این نهادها قطعنامه‌هایی علیه وضعیت نقض حقوق بشر در ایران صادر کردند و از تهران خواستند با گزارشگر ویژه در راستای بهبود وضعیت حقوق بشر همکاری لازم را داشته باشد (A/RES/67/182, A/HRC/22/23, A/RES/68/184, A/HRC/25/24).

گزارش اکتبر ۲۰۱۵ احمد شهید نشان می‌دهد که رویکرد تقابلی ایران و شورای حقوق بشر تا حدی تعدیل شده است و ایران روند تعاملی با این شورا در پیش گرفته است. با این وصف احمد شهید معتقد است که در دولت روحانی نیز وضعیت حقوق بشر در ایران بهبود نیافته است. گزارش اکتبر ۲۰۱۵ از شش بخش شامل مقدمه، حقوق مدنی و سیاسی، حقوق زنان، اقلیت‌های مذهبی، اقلیت‌های قومی و نتیجه‌گیری تشکیل شده است. در این گزارش درباره بهبود وضعیت حقوق بشر در دوره پساتحریم ابراز امیدواری کرده است؛ ولی همچنان بر اتهامات پیشین خود مبنی بر زیادبودن مجازات اعدام (به‌ویژه درباره قاچاقچیان مواد مخدر)، محدودیت‌های آزادی بیان، حبس زندانیان سیاسی با عنوان اتهام امنیتی، تبعیض علیه حقوق زنان و نقض حقوق اقلیت‌های قومی و مذهبی تأکید کرده است. در این گزارش اقدامات مثبت ایران مانند مشارکت در یوپی‌آر و پذیرش بخش اعظم توصیه‌ها و همکاری با گزارشگر ویژه از جمله نشست مشترک احمد شهید با نمایندگان دولت ایران در سپتامبر ۲۰۱۵ تحسین شده است؛ اما همچنان پرونده ایران را از نظر نقض حقوق بشر سنگین می‌داند (به نقل از سایت‌های فارسی و انگلیسی احمد شهید، ۲۰۱۵).

در پاسخ به گزارش ۲۰۱۵ احمد شهید، ایران برای دومین بار به شورای حقوق بشر پاسخ مفصل، دقیق و مستند ارسال کرده و تقریباً همه اتهامات احمد شهید را رد کرده است. افزون بر این ایران مواضع قوه قضائیه را درباره آمار اعدام، متهمان سیاسی امنیتی، وضعیت آزادی بیان، حقوق زنان و اقلیت‌ها بیان کرده و منابع اطلاعات احمد شهید را نادرست و ناشی از سوء تفاهم به دلیل تفاوت نظام حقوقی ایران با غرب بیان کرده است. به طور کلی دولت ایران در رد بسیاری از اتهامات گزارشگر ویژه که در پاسخ رسمی به گزارش اکتبر ۲۰۱۵ ارائه شد، به وسیله محمد جواد لاریجانی این موارد را مطرح کرده است:

۱. کل فرایند بررسی وضعیت حقوق بشر و اتهامات وارد شده به ایران با اغراض منفی سیاسی با تحریک کشورهایمانند آمریکا صورت می‌گیرد؛
۲. گزارشگر ویژه اطلاعات خود را از منابع اعتمادناپذیر به دست می‌آورد؛
۳. با توجه به رویکرد نسبیت فرهنگی، ایران کشوری اسلامی و قوانین آن بر پایه اسلام است، از این رو نمی‌تواند برخی نمونه‌های اتهامی را به عنوان نقض حقوق بشر قبول کند؛
۴. برخی اتهامات مانند نقض حقوق هم‌جنس‌گرایان درباره ایران موضوعیت ندارد؛ زیرا ایران متعهد به هیچ سند بین‌المللی در این زمینه نبوده است تا آن را نقض کرده باشد؛
۵. مهم‌ترین نقض حقوق بشر از سوی تحریم‌کنندگان ایران صورت گرفته که هیچ وقت آن‌ها در گزارش‌ها عتاب نشده‌اند (سخنرانی محمد جواد لاریجانی در نشست ۲۲ شورای حقوق بشر، در سایت فارسی احمد شهید، اسفند ۱۳۹۱؛ شادان ۱۳۹۳).

اسما جهانگیر، حقوقدان و کارشناس پاکستانی سازمان ملل در امور حقوق بشر سپتامبر ۲۰۱۶ از سوی شورای حقوق بشر سازمان ملل به جای احمد شهید به عنوان ناظر جدید حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران برگزیده شد. اولین گزارش اسما جهانگیر در خصوص وضعیت حقوق بشر ایران در ۸ مارس ۲۰۱۷ صادر شد. در دیدی گذرا، در اولین گزارش جهانگیر به نمونه‌های متعدد نقض حقوق بشر در ایران از جمله شمار فزاینده اعدام‌ها، محدودیت آزادی بیان، تبعیض علیه اقلیت‌های دینی و زنان اشاره و درباره ادامه این روند ابراز نگرانی شده است. جهانگیر می‌گوید: برای ایجاد هر نوع تغییر شایان توجه به منظور بهبود وضعیت حقوق بشر در ایران، به کاربردن تغییرات عمیق قانونی و ساختاری در این کشور موضوعی ضروری و لازم است. گزارشگر ویژه سازمان ملل برای حقوق بشر در ایران در گزارش خود به تمایل دولت تهران برای حرکت به سوی کاهش شمار اعدام‌ها اشاره کرده است و یادآوری می‌کند که برخی مقامات ایران از احتمال تغییر قانون مجازات اعدام درباره جرائم مربوط به مواد مخدر سخن گفته‌اند؛ ولی هنوز از زمان اصلاح قانون اعدام در مجلس خبری در دست نیست. جهانگیر از جمهوری اسلامی می‌خواهد بدون قید و شرط به کارگرفتن مجازات

اعدام علیه کودکان را ممنوع کند و با درپیش گرفتن روندی جامع و فراگیر همه احکام اعدام جوانان زیر ۱۸ سال را دوباره بررسی و درباره آن‌ها تصمیم‌گیری کند. گزارشگر ویژه از دولت ایران می‌خواهد تا «با تضمین آزادی مطبوعات و رسانه‌های جمعی، همه افرادی که به دلایل ابراز عقیده و نظر زندانی شده‌اند را آزاد کند». وی می‌نویسد: وجود مجازات‌هایی چون شلاق‌زدن، کورکردن چشم، قطع اعضای بدن و سنگسار افراد که در قوانین جزایی ایران آمده، نقض‌کننده ممنوعیت به‌کارگیری شکنجه است. جهانگیر با اشاره به وضع زنان در ایران و تضییع حقوق آنان خواستار اصلاح و لغو تمامی قوانین تبعیض‌آمیز علیه زنان و دختران شده است و از دولت ایران می‌خواهد تا مانع تصویب قوانینی در محدودترشدن حقوق زنان ایران شود (www.ohchr.org).

بهرام قاسمی، سخنگوی وزارت امور خارجه ایران در پاسخ به گزارش اسما جهانگیر می‌گوید: گزارش جدید اسما جهانگیر براساس هدف‌های سیاسی و گزینشی تنظیم شده است و ایران آن را کاملاً مردود و قبول‌نشدنی می‌داند. او ادامه می‌دهد که متأسفانه با وجود پاسخ‌های مکرر، مفصل و مستدل جمهوری اسلامی ایران به ادعاهای بی‌اساس مطرح شده، محتوای گزارش همچنان مبتنی بر مجموعه‌ای از اطلاعات نادرست و پیش‌داوری‌های نادرست درباره وضعیت حقوق بشر ایران است و با استفاده از منابع غیرمعتبر تهیه شده است که اعتبار گزارش را به‌طور جدی خدشه‌دار می‌کند (www.isna.ir). صادق آملی‌لاریجانی، رئیس قوه قضائیه ایران نیز در موضع‌گیری خود در قبال این گزارش در ۶ شهریور ۱۳۹۶ گفت: هر آنچه معاندان، گروه‌های ضدانقلاب و گروهک تروریستی منافقان در سال‌های گذشته ضدایران به زبان آورده‌اند، در گزارش گزارشگر ویژه شورای حقوق بشر در مسائل ایران مشاهده می‌شود. «دستگاه قضایی جمهوری اسلامی ایران بر اساس قوانین مترقی برگرفته از آموزه‌های اسلامی در زمینه حقوق بشر عمل می‌کند. برای نمونه، احکام اعدام بر اساس آموزه‌های اسلامی و سپس در جریان تشکیل دادگاه در ایران صادر می‌شود. علاوه بر این، جایگاه زنان در ایران نسبت به دیگر کشورهای غربی از نظر ارزشی و از نظر اجتماعی جایگاه مطلوبی است. در زمینه حقوق اقلیت‌ها در ایران هم به اذعان خود آنان، جایگاه اقلیت‌ها در ایران مطلوب است» (www.mashreghnews.ir).

مقایسه عملکرد کمیسیون و شورای حقوق بشر در ارتباط با جمهوری اسلامی ایران

با توجه به بررسی عملکرد کمیسیون و شورای حقوق بشر در رابطه با وضعیت حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران، لازم است تا به وجود شباهت‌ها و تفاوت‌های عملکرد این دو نهاد اشاره کنیم:

الف) شباهت‌ها

۱. از وجوه تشابه عملکرد کمیسیون و شورای حقوق بشر در رابطه با جمهوری اسلامی ایران، مخالفت با عضویت ایران در این سازوکارهاست. از دلایلی که سبب تسریع در روند انحلال کمیسیون حقوق بشر شد، تمهیدات تبعیض‌آمیز برای عضویت کشورهای مختلف در این کمیسیون بود. با شکل‌گیری شورای حقوق بشر تغییراتی در سیستم انتخاب اعضا به وجود آمد. انتخابات در شورای حقوق بشر بر اساس رأی اکثریت و به وسیله آرای مخفی برگزار می‌شود و دولت‌ها اجازه می‌یابند تا آزادانه و بر اساس وجدان رأی دهند و لابی‌های دیپلماتیک محدود می‌شود. اما بار دیگر سیاسی‌کاری‌ها، سیستم عضوگیری و ساختار شورا را در معرض خطر قرار داد (Lemay, 2013, 12). با وجود تلاش‌های ایران برای عضویت در کمیسیون و شورای حقوق بشر، شاهد ناتوانی ایران برای عضویت در این سازوکار هستیم.

۲. از اقدامات مشابه کمیسیون و شورای حقوق بشر در رابطه با ایران، انتخاب گزارشگران ویژه برای نظارت و بررسی وضعیت حقوق بشر در ایران است. فعالیت گزارشگران ویژه کمیسیون و شورای حقوق بشر با معیارهای مسئولان ایرانی برای انتصاب گزارشگران ویژه مطابقت ندارد. از دید مقامات ایرانی گزارشگران ویژه حقوق بشر باید با وضعیت داخلی ایران و وضعیت فرهنگی، اجتماعی و مذهبی ایران آشنایی داشته باشند، جهت‌گیری‌های آنان مستقلا نه و به دور از هرگونه نفوذ کشورهای قدرتمند باشد و در مقابل انتقادهای وارد شده از سوی مقامات ایرانی پاسخ‌گو باشند.

۳. با وجود تلاش‌های شورای حقوق بشر، همچنان شاهد سایه‌افکنی جو سیاسی بر روند تصمیم‌گیری‌های شورا هستیم. همانند کمیسیون حقوق بشر، جهت‌گیری‌ها و انتقادهای وارد شده از سوی شورای حقوق بشر نسبت به وضعیت حقوق بشر در کشورهای مختلف از جمله جمهوری اسلامی ایران متأثر از فضای سیاسی و نفوذ کشورهای قدرتمند است.

۴. با دقت در محتوای گزارش‌ها و قطعنامه‌های صادر شده از سوی کمیسیون و شورای حقوق بشر، متوجه تشابه محتوایی این گزارش‌ها و قطعنامه‌ها می‌شویم. هم در دوره فعالیت کمیسیون حقوق بشر و هم در دوره فعالیت شورای حقوق بشر، بدون توجه به تفاوت‌های فرهنگی، اجتماعی و مذهبی ایران، در حوزه حقوق مدنی سیاسی و در حوزه حقوق اقتصادی اجتماعی و فرهنگی نسبت به ایران انتقادهای تندی شده است. این انتقادهای مبنای صدور قطعنامه‌های مختلف در کمیسیون و شورای حقوق بشر در رابطه با ایران بوده است.

۵. صدور قطعنامه‌های مختلف در دوره حیات کمیسیون حقوق بشر و در دوره فعالیت شورای حقوق بشر در رابطه با وضعیت حقوق بشر در ایران نتایجی را برای این کشور به همراه داشته است. از آن‌ها می‌توان به کاهش مشروعیت و وجهه ایران در سطح بین‌المللی و

به‌کارگرفتن تحریم‌های اقتصادی و سیاسی علیه ایران اشاره کرد. همچنین دیدگاه منفی نسبت به وضعیت حقوق بشر در ایران سبب تأثیرگذاری بر روند مذاکرات و مبادلات این کشور با جامعه بین‌المللی در سطوح دیگر می‌شود.

ب) تفاوت‌ها

۱. مهم‌ترین عنصری که در شورای حقوق بشر گنجانده شده، سازوکار بررسی ادواری جهانی است. این سازوکار که حقوق بشر در تمامی کشورهای عضو سازمان ملل متحد در دوره‌ای چهار ساله را بررسی می‌کند، فرایند منحصربه‌فردی است که برای همه دولت‌ها فرصتی را فراهم می‌سازد تا اقداماتی را که برای بهبود وضعیت حقوق بشر در کشورهای خود انجام داده‌اند اعلام کنند و تعهدات خود را در زمینه حقوق بشر عملی سازند (امیرعباسی، ۱۳۹۱، ۱۰۲). رویه بررسی ادواری جهانی فرصتی را برای جمهوری اسلامی ایران فراهم آورده است تا پیشرفت‌های حقوق بشری خود را برای جامعه بین‌المللی تشریح کند و دیدگاه منفی را تعدیل کند که نسبت به وضعیت حقوق بشر در این کشور وجود دارد.

۲. کمیته مشورتی شورای حقوق بشر یکی از سازوکارهایی است که نباید از تشکیل آن غافل شد. این سازوکار از ژوئن ۲۰۰۸ آغاز به‌کار کرده است. کمیته مشورتی شورای حقوق بشر در حقیقت همان اتاق فکر شورا است. اعضای این کمیته باید از شخصیت‌های مستقلی باشند که کمیساریا انتخاب می‌کند. کمیته مشورتی نسبت به حضور سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در شورا، رویکرد بسیار مثبتی دارد.

۳. یکی دیگر از وجوه تفاوت فعالیت‌های کمیسیون و شورای حقوق بشر در رابطه با ایران، دربارهٔ بنیان قطعنامه‌های حقوق بشری در رابطه با وضعیت حقوق بشر در ایران است. در دورهٔ فعالیت کمیسیون حقوق بشر، بیشتر بنیان سنتی قطعنامه‌های حقوق بشری ایران کشورهای ایالات متحده آمریکا، انگلستان، کانادا، هلند، فرانسه و نروژ بودند. در دورهٔ فعالیت شورای حقوق بشر شاهد افزایش بنیان قطعنامه‌های مربوط به وضعیت حقوق بشر در ایران هستیم. از این کشورها می‌توانیم به استرالیا، اسپانیا، ایتالیا، نیوزیلند، پاناما، پرو، آلمان، یونان، لهستان، ایرلند، فنلاند و... اشاره کنیم.

۴. توجه به پیشرفت‌های جمهوری اسلامی ایران در زمینه حقوق بشر در گزارش‌ها و قطعنامه‌های صادرشده از سوی شورای حقوق بشر، یکی دیگر از تفاوت‌های فعالیت‌های کمیسیون و شورای حقوق بشر در رابطه با ایران است. شورای حقوق بشر با وجود تأکید بر ضعف‌ها و انتقادهای شدید نسبت به وضعیت حقوق بشر در ایران، به پیشرفت‌ها و دستاوردهای ایران در زمینه حقوق بشر اشاره کرده است؛ به‌ویژه پیشرفت‌های ایران در زمینه حقوق اقتصادی اجتماعی و فرهنگی همواره مورد توجه شورای حقوق بشر بوده است.

نتیجه

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، دولت مردان و مسئولان برای حفظ تعهدهای بین‌المللی ایران تلاش کرده‌اند. از این تعهدها می‌توان به تعهدهای حقوق بشری اشاره کرد که مقامات ایرانی از راه اقدامات مختلف مانند قطع ارتباط با کشورهای ناقض حقوق بشر، ایجاد سازوکارهای حقوق بشری، عضویت در پیمان‌های حقوق بشری، سعی در اظهار پایبندی خود به اصول حقوق بشر داشته‌اند.

با وجود تلاش‌های جمهوری اسلامی ایران برای ایجاد تعامل سازنده و مثبت با سازوکارهای حقوق بشری از جمله کمیسیون حقوق بشر و به دنبال آن شورای حقوق بشر، شاهد نتیجه‌گیری معکوس در این روند هستیم. از سال ۱۹۸۲ کمیسیون حقوق بشر پیوسته بررسی وضعیت حقوق بشر در ایران را در دستور کار خود قرار داده است و از سال ۱۹۸۴ برای ایران نماینده ویژه تعیین و در نشست‌های مختلف قطعنامه‌های متفاوتی را در رابطه با وضعیت حقوق بشر در ایران صادر کرده است. بعد از الغای کمیسیون حقوق بشر و جایگزین شدن شورای حقوق بشر، شاهد ادامه انتقادات نسبت به وضعیت حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران هستیم و همانند کمیسیون پیشین، وضعیت حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران تحت نظارت شورای حقوق بشر قرار می‌گیرد و اقدامات این شورا در قبال ایران در چارچوب صدور قطعنامه و انتصاب گزارشگر ویژه سبب کاهش مشروعیت جمهوری اسلامی ایران و به‌کارگیری تحریم‌های حقوق بشری نسبت به این کشور شده است.

در خصوص عملکرد کمیسیون و شورای حقوق بشر توجه به یک نکته اهمیت دارد. با وجود تأکید این سازوکارها بر استقلال در تصمیم‌گیری‌های خود، شاهد سایه‌افکنی نوعی جو سیاسی بر فعالیت‌های این سازوکارها هستیم. همچنین به سبب به‌کارگرفتن نفوذ کشورهای قدرتمند، اصول و ارزش‌های غربی در ساختارها و پیمان‌های حقوق بشری تأثیر بسزایی داشته است که این مسئله با تأمین منافع کشورهای غیرغربی و انطباق این کشورها با ساختارهای حقوق بشری مغایرت دارد که بیشتر تحت تأثیر اندیشه و ارزش‌های غربی است.

جمهوری اسلامی ایران به دلیل ساختارهای فرهنگی و مذهبی خود در رویارویی با ساختارها و سازوکارهای حقوق بشری دو راه پیش رو دارد: اول اینکه ایران با مدیریت وضعیت حقوق بشر در داخل کشور، اصول حقوق بشر داخل کشور را با ارزش‌ها و اصول جهان‌شمول حقوق بشر انطباق دهد؛ دوم اینکه جمهوری اسلامی ایران سیاستی تقابلی با سازوکارهای حقوق بشر در سطح بین‌المللی در پیش بگیرد و از پذیرش اصول جهانی حقوق بشر امتناع ورزد.

مسئلاً راه دوم به دلیل هزینه‌های مشروعیتی و احتمال به‌کارگرفتن تحریم‌های مختلف از

سوی مجامع بین‌المللی، راه منطقی به نظر نمی‌رسد. ایران نیز در صورت تلاش نکردن برای رعایت استانداردهای حقوق بشری و تقابل با سازوکارهای بین‌المللی حقوق بشر، نتیجه‌ای به جز انزوا در عرصه بین‌المللی، تحمل تحریم‌های مختلف سیاسی و اقتصادی و کاهش مشروعیت و وجهه بین‌المللی در سطح بین‌المللی چیزی به دست نخواهد آورد.

تلاش جمهوری اسلامی ایران باید در راستای انطباق هرچه بیشتر قواعد حقوق بشر در داخل کشور با اصول جهانی حقوق بشر باشد؛ هرچند به دلیل ساختارهای فرهنگی و مذهبی خاص ایران، پذیرش برخی از این اصول و اجرای آن‌ها در عرصه داخلی دشوار به نظر می‌رسد.

جمهوری اسلامی ایران می‌تواند با به‌کارگرفتن یک دیپلماسی فعال با سازمان‌های حقوق بشری در سطح جامعه بین‌الملل، دیدگاه‌های خود را در زمینه حقوق بشر مطرح کند و از راه اصلاحات مثبت در داخل کشور، دیدگاه‌های سازوکارهای حقوق بشری به وضعیت حقوق بشر در ایران را تعدیل کند. اصلاحات مثبتی که می‌تواند انجام دهد: تداوم اصلاحات قضایی، تدوین قوانین لازم برای حمایت و ارتقای حقوق بشر با تصویب قوانین برای حمایت از حقوق زنان، کودکان، اقلیت‌ها و آزادی‌های سیاسی، تلاش برای یافتن راه‌های بدیل بر اساس مصلحت نظام برای خودداری از اجرای مجازات‌های حساسیت‌برانگیز و نیز اجرای حدود در ملاء عام، جلوگیری از تنش‌های سیاسی و اجتماعی و ایجاد آرامش و تفاهم ملی، تقویت نهادهای ملی و مدنی مانند سازمان‌های دولتی و غیردولتی فعال در زمینه حقوق بشر و گسترش نقش آنان در انتقاد سازنده از دولت و تلاش برای افزایش همکاری آنان با سازوکارهای بین‌المللی حقوق بشری.

منابع و مأخذ

الف) فارسی

۱. آشوری، داریوش (۱۳۸۱)، *دانشنامه سیاسی*، تهران: مروارید.
۲. آقای، سید داود (۱۳۸۲)، «کارنامه کمیسیون حقوق بشر درباره ایران (پس از پیروزی انقلاب اسلامی)»، *مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی*، شماره ۶۰، صص ۳۶-۱۱.
۳. سجادی‌پور، محمدکاظم و فاطمه محمدی (۱۳۸۸)، «ابعاد بین‌المللی حقوق بشر و حاکمیت دولت‌ها؛ مطالعه موردی: تحلیل قطعنامه‌های سازمان ملل متحد در مورد حقوق بشر ایران (۱۳۵۸-۱۳۸۸)»، *پژوهشنامه علوم سیاسی*، سال ۴، شماره ۲، صص ۹۲-۵۹.
۴. سخنرانی محمد جواد لاریجانی در نشست ۲۲ شورای حقوق بشر، در سایت فارسی احمد شهید، اسفند ۱۳۹۱ و همچنین شادان ۱۳۹۳.
۵. ظریف، محمدجواد و محمدکاظم سجادی‌پور (۱۳۹۱)، *دیپلماسی چندجانبه: پویایی مفهومی و کاربردی سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی*، تهران: انتشارات وزارت خارجه.
۶. کریمی خوزانی، علی و عطیه صنعتگران محب علی (۱۳۸۴)، «کمیسیون حقوق بشر و جمهوری اسلامی ایران»، *مجله*

راهبرد، شماره ۳۷، صص ۲۷۲-۲۵۲

۷. مهرپور، حسین (۱۳۸۱)، «نشست کمیسیون حقوق بشر و رد قطعنامه علیه ایران»، فصلنامه راهبرد، شماره ۳۳، صص ۱۷۴-۱۴۵.

ب) خارجی

8. Blachburn R. and Busttil, J. (1997), **Human Rights for 21th Century**, London: Oxford University Press.
9. Dalacoura, K. (2003), **Engagement or Coercion? Weighing Western Human Rights Politics towards Turkey, Iran and Egypt**, London: Royal Institute of International Affairs.
10. Donnelly, J. (1999), "Human rights, Democracy and Development, **Human Rights Quarterly**, Vol. 21, No.3, pp. 608-632.
11. Donnelly, J. (1986), "International Human Rights: a Regime Analysis, **International Organization**, Vol. 40, No. 3, pp. 599-642.
12. Donnelly, J. (2007), "The Relative University of Human Rights", **Human Rights Quarterly**, Vol. 29, No. 2, pp.281-306.
13. Donnelly, J. (2011), "The Social Construction of International Human Rights", **International Relations**, Vol. 55, No. 17, pp.254-294.
14. Gordon L. P. (2007), **To Preserve and Build on Its Achievement and to Redress Its Shortcoming: The Journey from the Commission on Human Rights to the Human Rights Council**, Baltimore, Maryland State: John Hopkins University Press.
15. Hayden, Patrick. (2001), **The Philosophy of Human Right**, Saint Paul, United States: Paragon House.
16. Lemay, S. (2013), **Depoliticizing the United Nation Human Rights Council: Mixed Membership for Brighter Future**, Canada: University of Toronto.
17. United Nations, **A More Secure World: Our Shared Responsibility, Report of the Security General s High-Level Panel on Threats, Challenges and Change**, New York: United Nations Publications.
18. Zerkina, N, Kostina, N, Pesina, S. (2015), "Concept of "Human Rights" and Historical Characteristics", **Social and Behavioral Sciences**, Vol. 223, No.192, pp.475-480.

ج) اینترنتی

۱۹. «واکنش آیت‌الله آملی لاریجانی به گزارش حقوق بشری علیه ایران»، در سایت:

<http://www.mashreghnews.ir/news/767958>

۲۰. «پاسخ ایران به گزارش حقوق بشری اسما جهانگیر»، در سایت:

<http://www.isna.ir/news/96061206859>

21. "Special Rapporteur on the situation of human rights in the Islamic Republic of Iran", (2017), Available at: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=21524&LangID=E>. (accessed 24 April, 2017)

د) اسناد و قطعنامه‌ها

22. A/HRC/26/28
23. A/HRC/16/75
24. A/HRC/17/27/Add.1
25. A/HRC/20/27
26. A/HRC/19/55
27. A/HRC/19/66
28. A/HRC/22/48
29. A/HRC/7/28
30. A/HRC/25/61
31. A/HRC/25/75
32. A/HRC/22/48
33. A/RES/67/182, A/HRC/22/23, A/RES/68/184, A/HRC/25/24
34. A/HRC/25/61, A/68/503, A/HRC/22/56